

9 De heiligverklaring

Het gebeente van Arnulfus, bisschop van Soissons, werd op 1 mei 1121 op plechtige wijze uit zijn graf in de kerkvloer gehaald, in een schrijn gelegd en naar binnen in de Sint-Pieterskerk te Oudenburg overgebracht⁷⁶¹. Daarmee verwierf Arnulfus eindelijk kerkelijke erkenning als heilige. De elevatie en translatie werden verricht door Lambertus, bisschop van Noyon en Doornik. Hij was daarvoor de aangewezen persoon, omdat Oudenburg tot zijn diocesis behoorde. Onze kennis van de gebeurtenissen rond deze canonizatie berust geheel op de verslaggeving daarvan in het derde boek van de *vita longior*. Daaruit blijkt dat behalve abt Hariulfus van Oudenburg, de vervaardiger van de *vita longior*, ook bisschop Lisiardus van Soissons zich grote moeite heeft getroost deze heiligverklaring te bewerkstelligen. Bisschop Lambertus, bij wie de uiteindelijke beslissing in deze kwestie lag, lijkt daarentegen een wankelmoedige houding te hebben aangenomen. In dit hoofdstuk zal worden nagegaan hoe een en ander volgens de *vita*, die daarbij een belangrijke rol speelde, in zijn werk is gegaan. Vervolgens zal ik proberen de gang van zaken en de twijfels van bisschop Lambertus te verklaren. Daarnaast zal een antwoord worden gezocht op de vraag waarom abt Hariulfus en vooral bisschop Lisiardus de canonizatie van Arnulfus nastreefden. Om de beweegredenen van de beide hagiografen te kunnen achterhalen, zullen we ons moeten verdiepen in de tijd en omstandigheden waarin zij werkten.

Lisiardus heeft ons uitgebreid verslag gedaan van de gebeurtenissen die resulteerden in de heiligverklaring van Arnulfus van Soissons. In de proloog die aan het derde boek van de *vita longior* vooraf gaat, richt Lisiardus zich tot Rodolfus, aartsbisschop van Reims en herinnert hem aan het concilie dat in oktober 1119 in Reims gehouden was en dat zij beiden hadden bijgewoond. Het was een plechtige bijeenkomst geweest, waarvoor een ongekend groot aantal prelaten was samengekomen. Paus Calixtus II zelf had de vergadering voorgezeten en ook koning Lodewijk VI was daarbij aanwezig geweest. Lambertus, bisschop van Noyon en Doornik, had zich er bij die gelegenheid over beklaagd dat nog altijd niet was overgegaan tot de verheffing van Arnulfus, voorganger van Lisiardus op de bisschopszetel van Soissons. Veel aanwezigen waren hem bijgevallen. Bekend was immers dat deze man een heilig leven had geleid en dat vele wonderen daarvoor het bewijs hadden geleverd. Dat Arnulfus nog altijd in de vochtige aarde begraven lag, leek onrechtvaardig en ondankbaar. Twee levende bewijzen van zijn heilige krachten waren bovendien ter plekke: Petrus, aartsdiaken van Soissons, die blind geboren was en dankzij Arnulfus het licht in zijn ogen had gekregen⁷⁶², en bovenal koning Lodewijk, aan wie God op voorspraak

⁷⁶¹ Vgl. Angenendt, *Heilige*, 172; de dode lag dikwijls niet in de eigenlijke kerk, maar in een voorportaal, *porticus*, begraven. Het gebeente werd bij de translatie naar binnen, naar een altaar overgebracht.

⁷⁶² Zie p. 150.

van Arnulfus het leven had geschonken⁷⁶³. Lisiardus had Arnulfus persoonlijk gekend; hij was door hem tot subdiaken gewijd, had zijn onthechte levenswijze van nabij meegemaakt en had veel van zijn voorspellingen zelf gehoord en wonderen zien gebeuren. De aartsbisschop had geantwoord dat ze hem over de heilige werken van Arnulfus niets hoefden te vertellen, omdat hij zelf had gezien hoe Arnulfus in Chaumont een blinde vrouw genas. Desondanks wilde hij niet tot diens verheffing overgaan als God niet door wonderen bij zijn gebeente vanuit de hemel had getuigd. Wel raadde hij aan de zaak aan de paus voor te leggen, nu deze er toch was. Dit gebeurde en eensgezind sloot men zich aan bij het oordeel van de aartsbisschop (III,prol.). Tot zover Lisiardus.

Met postume wonderen bewees God dat iemand heilig was en diens elevatie en translatie gewenst waren. Er moesten natuurlijk bewijzen van deze wonderdaden zijn en ze moesten op hun echtheid zijn getoetst. Daarom werden ze aan de hand van verslagen van ooggetuigen opgetekend. Altijd bestond de vrees dat men door de duivel op slinkse wijze op een dwaalspoor werd gezet. Het menselijk oordeel dat iemand heilig was, kon daarom niet voldoende zijn. De zekerheid dat de elevatie en translatie gerechtvaardigd waren, werd nog vergroot als bij de opening van het graf blijken van de heiligheid van de dode werden gevonden. Vaak bleek het lichaam ongeschonden te zijn en stegen zoete geuren op uit het graf, dat dikwijls door een hemels licht werd beschenen⁷⁶⁴. Dat zou ook het geval zijn bij de opening van het graf van Arnulfus, bisschop van Soissons. Bovendien vond men daar, zoals we zullen zien, de zekerheid dat het om de juiste persoon ging.

De acten van het concilie van Reims zijn niet bewaard gebleven. De belangrijkste bron voor de gebeurtenissen aldaar is de *Historia Ecclesiastica* van Ordericus Vitalis⁷⁶⁵. Volgens Ordericus werd de bijeenkomst beheerst door de perikelen tussen Lodewijk VI en de Engelse koning, Hendrik I (1100-1135), die sinds 1106 tevens hertog van Normandië was. Daarnaast speelden de pogingen om een overeenkomst te bewerkstelligen tussen de paus en de Duitse koning, Hendrik V, een belangrijke rol. We hebben al gezien dat paus Calixtus II hoopte de Duitse koning tot de Franse visie op de verhouding tussen Kerk en Staat te kunnen brengen om zo een einde te kunnen maken aan de investituurstrijd. De belangrijkste onderhandelaar was daarbij Willem van Champeaux, bisschop van Châlons-sur-Marne⁷⁶⁶. Ook andere zaken, waaronder de godsvrede, zijn er aan de orde geweest, maar de kwestie rond de verheffing van Arnulfus wordt in de beschikbare bronnen niet genoemd.

Nu was een heiligverklaring in die tijd niet per definitie een pauselijke aangelegenheid. Pas

⁷⁶³ Zie pp. 176-177.

⁷⁶⁴ Ward, *Miracles*, 186-191; Angenendt, *Heilige*, 181.

⁷⁶⁵ Ordericus Vitalis, *Historia Ecclesiastica* XII,21, ed. Chibnall 6, 252-277; vgl. Hesso Scholasticus, *Relatio de concilio Remensi*, MGH LL III, 21-28, waar alleen de kwestie tussen paus en keizer aan de orde komt; zie ook Somerville, 'The Councils', 37.

⁷⁶⁶ Becker, *Studien*, 134-138.

in de dertiende eeuw werd canonizatie het alleenrecht van de paus⁷⁶⁷. Tot die tijd was dat meestal een zaak van de bisschop, die daartoe de stoffelijke resten van de heilige op plechtige wijze uit het graf verhief en naar een altaar overbracht⁷⁶⁸. De paus had daar geen enkele bemoeienis mee. Dat blijkt ook wel uit de woorden van de bisschop van Chartres, toen op het concilie van Beauvais (1120) de heiligverklaring van Arnulfus van Soissons opnieuw ter sprake kwam. Volgens het verslag van dat concilie in het derde boek van de *vita longior* had Joffredus, bisschop van Chartres, uitgeroepen dat als hij een voorganger als Arnulfus had gehad, hij het wel geweten zou hebben en niet de mening van de paus, van diens gezant of van een aartsbisschop nodig zou hebben gehad om tot de verheffing over te durven gaan (III,XV). Een canonizatie door de paus had wel een grotere reikwijdte dan die door een bisschop. De bevoegdheden van de bisschop beperkten zich namelijk tot zijn diocees en een bisschoppelijke heiligverklaring leidde in principe slechts tot een lokale verering. Door andere bisschoppen aan de plechtigheid te laten deelnemen kon verbreiding van de verering van de heilige over een groter gebied worden bevorderd. Een pauselijke canonizatie gold voor de Kerk in haar geheel⁷⁶⁹. Het is duidelijk dat Arnulfus als een lokale heilige werd beschouwd.

Opmerkelijk is de rol van Lambertus, bisschop van Noyon en Doornik, die niet zonder meer de beslissing nam om Arnulfus heilig te verklaren. Hij legde de kwestie eerst op het concilie van Reims voor aan zijn aartsbisschop, Rodolfus van Reims. Had dat te maken met het feit dat niet alleen hij, maar ook Lisiardus, bisschop van Soissons, de heiligverklaring wenste? Het was zeker zo dat bisschoppen graag verschillende autoriteiten bij een canonizatie betrokken⁷⁷⁰. Niet alleen verleende dat de bijeenkomst en daarmee de heilige meer glans en bevorderde dat de verering, maar de instemming van de aartsbisschop en andere bisschoppen bevestigde dat de verheffing terecht plaats vond. Het was een garantie van de 'echtheid' van de heilige. Hoe dan ook, de aartsbisschop van Reims wilde eerst bewijzen van postume wonderen zien en stelde bovendien voor om van de aanwezigheid van de paus te profiteren en de zaak aan zijn oordeel te onderwerpen. Of dat laatste ook is gebeurd, is niet duidelijk. Lisiardus suggereert het wel, maar zegt niets over een reactie van de paus.

In de twaalfde eeuw lijkt het gangbaar te worden om toestemming van de paus voor een heiligverklaring te vragen en iets dergelijks vond, zoals we zullen zien, op het concilie van Beauvais plaats⁷⁷¹. Paus Calixtus II heeft op het concilie van Reims of enige tijd later in ieder geval een ander verzoek tot canonizatie gekregen. Pontius, abt van Cluny, verzocht hem Hugo, zijn in 1109 gestorven voorganger als abt van Cluny, heilig te verklaren. De paus gaf daar niet direct

⁷⁶⁷ Kuttner, 'La réserve', 208, 4e Lateraans Concilie (1215).

⁷⁶⁸ Kuttner, 'La réserve', 173; Kemp, *Canonization*, 29; Angenendt, *Heilige*, 172-182.

⁷⁶⁹ Kuttner, 'La réserve', 175.

⁷⁷⁰ Kemp, *Canonization*, 55.

⁷⁷¹ Kuttner, 'La réserve', 188-190.

tijdens het concilie gehoor aan, maar pas bij zijn bezoek aan de abdij in januari 1120. De canonizatie vond op het feest van Driekoningen plaats⁷⁷². Dat deze door de paus werd verricht lag voor de hand, omdat het klooster Cluny exempt was en rechtsstreeks onder het gezag van de paus viel. Het betekende dan ook niet dat abt Hugo een in de hele Kerk gevierd heilige werd.

Inmiddels zal abt Hariulfus aan de slag zijn gegaan om de door aartsbisschop Rodolfus vereiste bewijzen van de heiligheid van Arnulfus, in de vorm van postume wonderen, te verzamelen. In het derde boek van de *vita longior* wordt door Lisiardus verteld hoe het verder ging op het concilie, dat op 18 oktober 1120 in Beauvais werd gehouden. Daar was abt Hariulfus aanwezig, toen bisschop Lambertus van Noyon en Doornik de kwestie opnieuw besprak met een groot aantal bisschoppen en aartsbisschoppen. De abt had een geschrift over het leven, de levenswandel en de wonderdaden, *libellus de vita et moribus miraculorumque gestis*, van Arnulfus bij zich. Hij gaf het aan Lisiardus, die het opensloeg en het geopend aan zijn collega's aanbood met de verzekering dat hij er borg voor stond dat het niets dan waarheid bevatte en dat er voor de wonderen op het concilie enkele betrouwbare getuigen aanwezig en in Vlaanderen (*domi*) nog veel meer beschikbaar waren. Hij verzocht de bisschoppen het werk zorgvuldig te bestuderen, en verklaarde dat, als Arnulfus in zijn bisdom begraven lag, hij al lang niet meer in de aarde zou rusten. De geleerdste der aanwezige bisschoppen, Willem van Châlons, een *columna doctorum* genoemd, zag het geschrift in en vroeg zijn collega van Doornik wat hij nog meer wilde. Nog afgezien van de *libellus* was er het getuigenis van de bisschop van Soissons en van de abt, die blijk gaf van een bij zijn leeftijd passende omzichtigheid. Bovendien vroegen andere synodale zaken de aandacht en ontbrak de tijd om het hele geschrift zelfs maar vluchtig te lezen. Ook Joffredus van Chartres zette, zoals we zojuist hebben gezien, de bisschop van Doornik onder druk, en enkele geleerden die intussen kans hadden gezien enkele hoofdstukken te lezen, verklaarden dat wie zich tegen deze elevatie keerde niet met God was. Nogmaals noemde Willem van Châlons het een schande dat men zo lang praatte over een zo duidelijke zaak; de collega van Noyon en Doornik moest zijn twijfels aan de kant zetten en een datum voor de elevatie vaststellen. Nog aarzelde bisschop Lambertus. Hij stelde voor de zaak te laten beslissen door de elders in de kerk aanwezige pauselijke gezant en enkele aartsbisschoppen en vroeg de bisschop van Châlons namens hem te spreken. Dat deed die kort en goed, en legaat Conon en de aartsbisschop van Reims stemden unaniem in met de elevatie. Daarop riep bisschop Lambertus abt Hariulfus bij zich en bepaalde de dag voor de plechtigheid op 1 mei 1121 (III,XV).

Het is dus duidelijk dat de eindverantwoordelijkheid voor de heiligverklaring van Arnulfus bij bisschop Lambertus lag. Hij kon daarvoor natuurlijk steun zoeken bij andere autoriteiten. Was dat wat hij door te aarzelen probeerde te bereiken? Op de bijeenkomst in Beauvais nam Lisiardus, bisschop van Soissons, het initiatief en zijn daadkrachtig optreden staat in schril contrast met de besluiteloze houding van zijn confrater, Lambertus. Op beide concilies lijkt Lambertus zich ingezet te hebben voor de verheffing van Arnulfus. Toch is hij tegelijkertijd degene die haar tegenhoudt. Was zijn twijfel enkel voor de vorm of was er toch iets meer aan de hand?

⁷⁷² Kemp, *Canonization*, 70-71; Bredero, 'De heiligverklaring', 174-175.

Lambertus, bisschop van Noyon en Doornik (1114-1123)

Lambertus was in 1113-14 tot bisschop van Noyon en Doornik gekozen. Daaraan was een hevige strijd voorafgegaan. Al eeuwenlang vormden de diocesen van Noyon en Doornik een dubbelbisdom, een kroonbisdom. Doornik voelde zich ondergeschikt aan Noyon, dat altijd de leiding van beide kerken leek te hebben. Dit veroorzaakte herhaaldelijk grote onrust⁷⁷³. In 1098 was Baldericus, geboren en getogen in Noyon, tot bisschop gewijd⁷⁷⁴. Paus Urbanus II (1088-1099) had moeten ingrijpen om te zorgen dat hij ook in Doornik werd erkend. Baldericus was, naar het schijnt, een godvruchtig en geleerd man. Kort voor zijn dood had hij de inwoners van Doornik vanwege een niet nader genoemde wandaad geëxcommuniceerd; daartegen was het hele diocees in opstand gekomen. De bisschop had zich zo bedreigd gevoeld, dat hij naar zijn vriend, bisschop Johannes van Terwaan, was gevlucht. Daar was hij in 1113 gestorven en begraven. Paus Paschalis II (1099-1118) besloot een einde aan de problemen te maken door de beide diocesen te scheiden en Doornik tot een apart bisdom te maken. Zijn voorganger, paus Urbanus II, was dat ook al van plan geweest. In Doornik werd Heribertus, aartsdiaken van Terwaan, tot bisschop gekozen, terwijl men in Noyon aartsdiaken Lambertus van Doornik koos. Hoewel alleen de paus het recht had te beslissen over een eventuele grenswijziging van bisdommen, verzette koning Lodewijk VI zich tegen de voorgenomen scheiding van Doornik en Noyon. Hij vreesde dat die in zijn nadeel zou werken en de positie van de graaf van Vlaanderen op ongewenste wijze zou versterken. Hij stuurde de bisschoppen van Parijs en Orléans naar de paus met het verzoek de scheiding niet door te zetten en de eenheid van Staat en Kerk in zijn rijk niet te verbreken. Hij wist zich gesteund door Rodolfus, aartsbisschop van Reims, die uiteindelijk de wijding zou moeten verrichten. Deze gaf de voorkeur aan Lambertus en de paus werd dan ook gevraagd de verkiezing in Doornik van geen waarde te verklaren. Paschalis II liet de beslissing over aan de aartsbisschop van Reims. Hij verkeerde niet in een positie de zaak op de spits te kunnen drijven. Bij zijn strijd met de Duitse koning had hij de Franse koning hard nodig. De aartsbisschop gaf als redenen voor zijn verzet tegen de scheiding dat de bisschop van Noyon te weinig inkomsten zou overhouden en dat door vermeerdering van het aantal bisschoppen het bisschopsambt in aanzien zou afnemen. Ook de invloedrijke Ivo van Chartres benadrukte het belang van het behoud van het dubbelbisdom voor de goede verstandhouding tussen de koning en de Kerk⁷⁷⁵.

Op een plechtige bijeenkomst van alle prelaten van het aartsbisdom Reims werd Lambertus op 8 maart 1114 in aanwezigheid van de koning gewijd⁷⁷⁶. Welke positie de Vlaamse graaf in deze kwestie ingenomen heeft, is niet bekend. Robrecht de Fries had indertijd in Terwaan de

⁷⁷³ *Gallia Christiana* III, 211.

⁷⁷⁴ *Gallia Christiana* IX, 998-9; Guyotjeannin, *Episcopus*, 177.

⁷⁷⁵ *Gallia Christiana* III, 211 en IX, 1000; Luchaire, *Louis VI*, CXXV-CXXVIII en nr. 172; Sdralek, 'Zur Geschichte', 66-72; Becker, *Studien*, 131-132.

⁷⁷⁶ Luchaire, *Louis VI*, nr. 172; Guyotjeannin, *Episcopus*, 177.

kandidaat van de koning gesteund, maar het lijkt aannemelijk dat graaf Boudewijn VII (1111-1119) een voorstander van een scheiding van het dubbelbisdom Noyon en Doornik was en tot de aanhang van aartsdiaken Heribertus van Terwaan behoorde. Boudewijn VII had echter zijn handen vol aan zijn moeder Clementia, die in 1113 een opstand had weten te ontketenen om haar eis tot uitbetaling van haar weduwegoed kracht bij te zetten⁷⁷⁷.

Opnieuw had de bevolking van het bisdom Doornik een bisschop opgedrongen gekregen en was er geen rekening gehouden met haar wensen. Het stond vast dat Lambertus in Doornik behoedzaam zou moeten optreden. De bisschop was tevens wereldlijk heer van de stad en een van zijn functionarissen was de kastelein van Doornik. In die tijd was deze functie in handen van een tak van de heren van Eine. Rond 1075 had Everard-Radulf I, broer van Cono van Eine, de zittende kastelein, Gerulf van Mortagne, verdreven. Hij nam de titel kastelein van Doornik en heer van Mortagne aan. Zijn nakomelingen behoorden, evenals de heren van Eine, Petegem en Oudenaarde tot de hoogste adel van Vlaanderen en Henegouwen⁷⁷⁸. Zijn macht zou zo groot zijn geweest, dat de jalouzie van de Vlaamse graaf, Robrecht II (1093-1111), erdoor werd opgewekt en er de nodige conflicten ontstonden⁷⁷⁹. Everard-Radulfs kleinzoon, Everard-Radulf II, trouwde met Richildis, een dochter van graaf Boudewijn III van Henegouwen (1098-1120)⁷⁸⁰. Hoe de verhouding was tussen bisschop Lambertus en de kastelein van Doornik, Walter van Mortagne (c.1110-1137), de zoon en opvolger van Everard-Radulf I, is onbekend⁷⁸¹.

Was de verheffing van Arnulfus onderdeel geworden van de rivaliteit tussen het bisdom Doornik en dat van Noyon? De populariteit van de heilige was blijkbaar niet van dien aard dat de bevolking van het bisdom Doornik te hoop liep om de verheffing desnoods met geweld af te dwingen. In de proloog van de *Vita Arnulfi*, die zoals is aangetoond niet vóór 1108 is geschreven⁷⁸², zegt Lisiardus dat hij het leven en de daden van Arnulfus heeft beschreven, omdat daarin duidelijk de hand van God is te zien. Aangezien daaraan tot dan toe geen aandacht was besteed, wilde hij ze uit de diepe stilte naar boven halen. Hariulfus herhaalde dat in zijn brief aan aartsbisschop Rodolfus van Reims⁷⁸³. Daarmee kan de indruk worden gewekt dat de grote populariteit die de heilige volgens de vita tijdens zijn leven en onmiddellijk na zijn dood genoot, inmiddels was bekoeld. Onbekendheid met Arnulfus kan bisschop Lambertus hebben doen

⁷⁷⁷ De Hemptinne, *NAGN* 2, 376.

⁷⁷⁸ Warlop, *The Flemish Nobility* I.I, 44 en 48; II.II, 1158 nr. 210.4. Everard-Radulf I wordt als kastelein van Doornik vermeld tussen 1078 en 1110.

⁷⁷⁹ Chotin, *Histoire*, 367-368.

⁷⁸⁰ Warlop, *The Flemish Nobility* II.II, 1159 nr. 210.7. Everard-Radulf II wordt vermeld tussen 1135 en 1159.

⁷⁸¹ Warlop, *The Flemish Nobility* II.II, 1158-1159 nr. 210.5.

⁷⁸² Zie p. 49.

⁷⁸³ ed. Mabillon, 507-508.

twijfelen aan zijn heiligheid. Vanzelfsprekend wilde hij dan de verantwoording voor de elevatie met anderen delen. Volgens het verslag van de elevatie in het derde boek van de *vita longior* was het voor hem een grote opluchting, toen bij de opening van het graf bleek dat daarin inderdaad Arnulfus, bisschop van Soissons, en niet zomaar iemand begraven lag. Op de borst van de dode vond bisschop Lambertus een loden plaat, waarop de naam en het curriculum vitae van Arnulfus waren vermeld. Dat het om een heilige ging, was ook duidelijk. Toen abt Hariulfus de schedel van de overledene opnam om hem in de reliekhouders te leggen, werden zijn vingers doordrenkt met geurige olie (III,XV). Tijdens de translatie vonden in de Sint-Pieterskerk meteen een drietal wonderbaarlijke genezingen plaats (III,XVI) en een vurige bol met daarin een kruis verscheen aan de hemel en liet zijn licht op de relieken van de heilige bisschop vallen (III,XVII). Aldus de hagiograaf. Bisschop Lambertus kon gerust zijn; hij had juist gehandeld.

Het mag dan zo zijn dat bisschop Lambertus wellicht reden tot twijfel had, maar hij liet zich ook niet erg gemakkelijk overtuigen en dat terwijl hij in bisschop Lisiardus van Soissons zo'n goede getuige had. De oorzaak daarvan moet misschien worden gezocht in zijn relatie met de heren van Oudenaarde. Reeds onder zijn voorgangers bestond er een geschil tussen de bisschoppen van Doornik en Kamerijk over de grens tussen deze beide bisdommen. Het geschil betrof de parochiegrens tussen Oudenaarde, dat tot het bisdom Doornik behoorde, en Volkegem, dat onder de bisschop van Kamerijk viel. Deze grens was tevens de scheiding tussen Kroon- en Rijksvlaanderen en daarmee tussen het Franse en Duitse rijk. Uit 1117 is een oorkonde van bisschop Lambertus van Noyon en Doornik overgeleverd, waarin hij de oplossing van het geschil voor eens en altijd wil vastleggen. De acte is, behalve door Lambertus, getekend door Rodolfus, aartsbisschop van Reims en, met uitzondering van de bisschop van Kamerijk, alle suffragaanbisschoppen van de kerkprovincie Reims, onder wie Lisiardus van Soissons⁷⁸⁴. Dhondt en Koch gingen ervan uit dat het geschil de grens bij het eiland met de burcht van de heren van Oudenaarde betrof, die volgens deze acte ten westen van het eiland lag, waardoor deze tot Rijksvlaanderen behoorde⁷⁸⁵. Eerder is aangetoond dat dit niet altijd zo kan zijn geweest en dat de burcht oorspronkelijk deel uitmaakte van Kroonvlaanderen⁷⁸⁶. Dat zou betekenen dat in de oorkonde van 1117 een grenswijziging voor de beide bisdommen is vastgelegd, waarbij het bisdom Doornik het eiland met de burcht afstond aan het bisdom Kamerijk.

De reden daarvoor was dan de stichting van een nieuwe parochie op de oostelijke Scheldeoever. In 1110 droeg bisschop Odo van Kamerijk een kerk, die gebouwd was op een terrein dat deel uitmaakte van het erfgoed van Mathilda, dochter van Arnulf de Jongere, heer van Oudenaarde, over aan de abdij Ename. Dat terrein lag op de oostelijke Scheldeoever en wordt

⁷⁸⁴ Piot, *Cartulaire*, 21 nr. 18.

⁷⁸⁵ Dhondt, 'Ontstaan en wording', 13; Idem, 'Het ontstaan', 65-66; Gevaert, 'Oudenaarde', 109; Leyman, 'Proeve', 89; vgl. Koch, 'Het land', 33, die meent dat de grens altijd ten westen van het eiland heeft gelegen.

⁷⁸⁶ Zie pp. 85-89.

Nieuwenburg bij Oudenaarde genoemd. De bisschop had de kerk aan Maria, de Heilige Moeder Gods, gewijd en er parochiale rechten aan toegekend. Bij die gelegenheid moesten de grenzen van de nieuwe parochie worden vastgesteld⁷⁸⁷. Deze nieuwe parochie, het latere Pamele, was een afscheiding van de parochie Volkegem. Als de westelijke grens, die samenviel met de grens tussen de bisdommen Doornik en Kamerijk, noemde bisschop Odo de oudste loop van de Schelde, waarmee de arm ten oosten van het eiland moet zijn bedoeld⁷⁸⁸. Door de veronderstelde grenswijziging kwam het hele gebied van de heren van Oudenaarde, inclusief het eiland en hun kasteel, in de parochie Pamele te liggen. Het is voorstelbaar dat de heren van Oudenaarde daaraan de voorkeur gaven en de nodige druk hebben uitgeoefend om dat te bewerkstelligen. Hun rechtsgebied lag in die tijd op de oostelijke Scheldeoever, terwijl de westelijke oever uiteindelijk geheel onder de bevoegdheden van de graaf viel⁷⁸⁹. De huidige grens tussen de parochies Oudenaarde en Pamele lijkt te bevestigen dat er een wijziging heeft plaatsgevonden⁷⁹⁰. Er moet echter op gewezen worden dat de oorkonde van 1117 een zuiver kerkelijke aangelegenheid lijkt te regelen, waarbij er geen sprake is van het burchteiland, de heren van Oudenaarde of Pamele⁷⁹¹. Het is bovendien opmerkelijk dat in het geval van een grenswijziging de oorkonde is uitgevaardigd door de verliezende partij, bisschop Lambertus van Doornik, en zelfs niet getekend is door zijn tegenspeler, bisschop Burchardus van Kamerijk. Daar staat tegenover dat het aannemelijk is dat, als er een langdurig conflict over de scheiding tussen de parochies Oudenaarde en Volkegem heeft bestaan, de heren van Oudenaarde daarmee bemoeienis zullen hebben gehad.

Het zou dus wel eens kunnen zijn, dat de verhouding tussen bisschop Lambertus van Noyon en Doornik en de heren van Oudenaarde, de familie waartoe Arnulfus, bisschop van Soissons behoorde, niet bijzonder hartelijk was. Datzelfde moet misschien gezegd worden van de relatie tussen bisschop Lambertus en de heren van Eine, die de kerk te Oudenburg aan Arnulfus zouden hebben geschonken. In dat geval is het begrijpelijk dat Lambertus er niet speciaal op uit was het aanzien van deze families te vergroten door één van hun telgen heilig te verklaren. Nergens in de *Vita Arnulfi* blijkt dat deze families opdracht zouden hebben gegeven om de canonizatie van Arnulfus te bewerkstelligen. Slechts één passage in de *vita brevior* geeft aan dat Lisiardus niet op eigen initiatief begonnen is aan de vervaardiging van een levensbeschrijving van Arnulfus. Daarin vermeldt hij zijn getuigen en de mensen die hem ertoe hadden aangezet alles op te schrijven (LVI). Deze passage komt, zoals eerder is vermeld, niet in de *vita longior* voor.

⁷⁸⁷ Piot, *Cartulaire*, 15-16 nr. 13; Van Mingroot, 'Woord', 23-24. Zie voor de echtheid van de oorkonde: *Ibidem*, 9-21.

⁷⁸⁸ Dhondt, 'Ontstaan en wording', 18-24; *Idem*, 'Het ontstaan', 59-61; Gevaert, 'Oudenaarde', 102-107; Leyman, 'Proeve', 82-86; Berings, *Landschap*, 117-118.

⁷⁸⁹ Dhondt, 'Ontstaan en wording', 17.

⁷⁹⁰ Leyman, 'Proeve', 92-93.

⁷⁹¹ Berings, *Landschap*, 119-121.

Wanneer bisschop Lambertus niet veel medewerking verleende, wat bewoog dan Lisiardus om zich toch in te zetten voor de heiligverklaring van zijn voorganger?

Lisiardus, bisschop van Soissons (1108-1126)

Lisiardus vertelt ons in de proloog van het derde boek van de *vita longior*, dat hij door Arnulfus, bisschop van Soissons, tot subdiaken was gewijd en enige tijd bij deze heilige man had gewoond (III, prol.). Hij was proost van de kathedraal in Soissons vanaf c. 1085 tot zijn verkiezing tot bisschop van Soissons in 1108. Hij stierf in 1126⁷⁹².

Niet lang na het overlijden van de heilige Arnulfus kreeg Lisiardus hulp van Arnulfus, abt van Oudenburg, bij het schrijven van een eerste versie van de *Vita Arnulfi*. Dat moet kort vóór het overlijden van deze abt omstreeks 1095 zijn gebeurd⁷⁹³. Als de bedoeling van de makers is geweest met deze *vita* formele erkenning van Arnulfus als heilige te verkrijgen, dan is dat niet gelukt. Misschien diende de *vita* voorlopig alleen voor persoonlijke devotie en lokale verering in een prille kloostergemeenschap. Tijdens zijn episcopaat heeft Lisiardus opnieuw aan de *vita* gewerkt en deze van de ons bekende proloog voorzien. Ook deze redactie heeft blijkbaar niet tot de canonizatie van Arnulfus van Soissons geleid. We hebben gezien dat de *vita brevior* behalve de proloog enkele gegevens bevat die er niet vóór 1106-1108 in kunnen zijn opgenomen⁷⁹⁴. Latere gegevens zijn er evenwel niet in te vinden, zodat aangenomen mag worden dat de *vita brevior* niet lang na 1108 is voltooid. De reden van Lisiardus om de heiligverklaring van Arnulfus na te streven, kan een opwaardering van de zetel van Soissons zijn geweest. Soissons had meer heilige bisschoppen gekend. Het *legendarium* van Longpont bevatte, behalve de *vita* van bisschop Arnulfus, die van Drausius (7^e eeuw), Bandaridus (6^e eeuw), Onesimus (6^e eeuw) en Principius (tweede helft 5^e eeuw), allen bisschop van Soissons⁷⁹⁵. De *vita* van Anserus, de voorganger van Drausius, ontbreekt in dit *legendarium*⁷⁹⁶. Alleen de schrijver van de *vita* van bisschop Principius is bekend. Dat was Milo, bisschop van Terwaan, die de levensbeschrijving vermoedelijk maakte op verzoek van bisschop Joslenus van Soissons (1126-1156), de opvolger van Lisiardus⁷⁹⁷. Er bestond dus in Soissons een zekere traditie in bisschoppelijke hagiografie. De hier genoemde *vitae*

⁷⁹² *Gallia Christiana* IX, 355-356; Ferrant, *Vie* II, 167-168 noot 2.

⁷⁹³ Zie pp. 49 en 71.

⁷⁹⁴ Zie p. 49.

⁷⁹⁵ Dolbeau, 'Notes sur la genèse', 188; Idem, 'Hagiographie', 232; Bourgin, *La commune*, XIII-XIV. De *vitae* van Drausius en Onesimus worden in de tiende eeuw gedateerd, die van Anserus in de tiende of elfde eeuw, die van Bandaridus en Principius in het tweede kwart van de twaalfde eeuw. De *vita* van Bandaridus zou op basis van een oudere, inmiddels verloren tekst gemaakt zijn.

⁷⁹⁶ Bourgin, *La commune*, XIII-XIV.

⁷⁹⁷ Dolbeau, 'Hagiographie', 230.

hebben niet gediend als model voor de *Vita Arnulfi*, die op haar beurt evenmin is gebruikt voor de twaalfde-eeuwse vitae van Bandaridus en Principius. Dat valt ook niet te verwachten, aangezien uit het ontbreken van Arnulfus in de eerder genoemde bisschopslijst van Soissons kan worden afgeleid, dat hij niet als een van de bisschoppen van dit bisdom werd beschouwd. Hij had immers de zetel ook niet daadwerkelijk in bezit gehad. Bisschop Lisiardus dacht er kennelijk anders over en wilde misschien Arnulfus, voor wie hij grote bewondering koesterde, de eer geven die hem toekwam. De *Vita Arnulfi* is de enige eigentijdse levensbeschrijving van een bisschop van Soissons. Men kan zich afvragen waarom Lisiardus Arnulfus als een heilige bisschop bij uitstek zag.

Een volmaakt leven is niet voldoende om tot heilige verheven te worden. De heilige moet een functie vervullen in de christelijke gemeenschap, als voorbeeld of als steun en toeverlaat. De gelovigen moeten zich aangesproken voelen door specifieke aspecten van dit volmaakte leven. De levensloop van Arnulfus kan doen vermoeden dat zijn heiligverklaring een wapen in de investituurstrijd moest zijn. Als abt van Saint-Médard en als bisschop van Soissons was hij daarvan het slachtoffer geworden. In beide gevallen moest Arnulfus het afleggen tegen de kandidaten van de koning. Toch hebben de hagiografen deze gebeurtenissen niet aangegrepen om lekeninvestituur, simonie of andere misstanden in de Kerk aan de kaak te stellen. Lisiardus spreekt slechts één keer van simonie, wanneer hij vertelt dat Pontius niet op grond van zijn opleiding, maar door simonie het abbatiaat van Saint-Médard van koning Philips I heeft verkregen. De abt maakte misbruik van zijn positie en de koning liet zich volgens de hagiograaf gemakkelijk overhalen om hem te vervangen door Arnulfus (IX). Dat Arnulfus zich uiteindelijk niet kon handhaven, lag aan tegenstanders binnen de kloostergemeenschap van Saint-Médard en aan de slechte raadgevers van de koning (XVII). Koningin Bertha verjoeg tot overmaat van ramp zijn opvolger, Geraldus, die op zijn advies was gekozen. Gods straf was dat zij werd verstoten door haar echtgenoot. Geen kwaad woord over de koning. Het enige dat hieruit afgeleid kan worden, is dat volgens Lisiardus simonie ertoe kan leiden dat een kerkelijke functie, in dit geval het abbatiaat, in verkeerde handen valt.

Van Ursio zegt Lisiardus dat hij niet op grond van de keuze van de kerk, maar dankzij de macht van het hof, als beloning voor de verdiensten van zijn broer, de bisschopszetel van Soissons kreeg. Ursio was een monnik en goed opgeleid, maar totaal ongeschikt voor het episcopaat en hij leidde een lui leven (XXVI en XXXI). Daarom greep paus Gregorius VII in en werd Arnulfus in zijn plaats benoemd. Er is geen sprake van maatregelen tegen de lieden die het Arnulfus onmogelijk maakten de zetel in bezit te nemen. Tijdens het leven van de heilige was de pauselijke gezant, Hugo van Die, buitengewoon actief in Frankrijk. Jaarlijks hield hij verschillende concilies waar bisschoppen ter verantwoording werden geroepen, veroordeeld en afgezet en waar nieuwe bisschoppen volgens de kerkelijke regels werden gekozen en gewijd. Een allesoverheersende kwestie was de zaak tegen Manasses, aartsbisschop van Reims, die verschillende keren werd geëxcommuniceerd tot hij in 1080 definitief werd afgezet. Hij was door de koning benoemd en weigerde zich te verdedigen, omdat hij het gezag van de gezant niet accepteerde. Zijn verzet tegen Hugo van Die en zijn aanhangers was kennelijk zo ontregelend, dat de bevolking van Reims hem

tenslotte uit de stad verdreef⁷⁹⁸. In eerste instantie zou bisschop Helinand van Laon door simonie de zetel hebben weten te bemachtigen⁷⁹⁹. Vanaf 1083/85 wordt Reinaldus, de voormalige tesorier van Tours, als aartsbisschop van Reims genoemd⁸⁰⁰. In de *Vita Arnulfi* komt aartsbisschop Manasses niet voor. De klacht van Arnulfus over het verval van Reims, dat geen aartsbisschop meer was, een van de redenen waarom de heilige na zijn terugkeer naar Soissons besloot het kluizenaarsbestaan weer op te nemen (XLIX), slaat waarschijnlijk op de verwarde tijd tussen het vertrek van Manasses en de ambtsaanvaarding van Reinaldus.

Toen er in 1106 in Reims een nieuwe aartsbisschop moest worden gekozen, waren er twee kandidaten, Gervasius van Rethel, die door de koning werd gesteund, en Rodolfus Viridis, de pauselijke kandidaat. Paus Paschalis wijdde Rodolfus Viridis op een concilie in Troyes, maar Philips I weigerde hem te erkennen. Pas na de dood van de koning (1108) werd deze zaak door zijn opvolger, Lodewijk VI, ten gunste van Rodolfus Viridis beslist⁸⁰¹. Lodewijk VI had zich echter niet, zoals gebruikelijk, door de aartsbisschop van Reims tot koning laten kronen, maar door Daimbertus, de aartsbisschop van Sens. Rodolfus Viridis protesteerde daar tevergeefs tegen. Door bemiddeling van onder andere Ivo van Chartres kwam het tot een verzoening en werd Rodolfus door Lodewijk VI als aartsbisschop van Reims erkend⁸⁰². De investituurstrijd in Frankrijk was dus nog niet uitgewoed, toen Lisiardus tot bisschop van Soissons werd gewijd. Een verschil is wel dat in Reims de pauselijke kandidaat het nu won van de koninklijke, maar dat was geen reden voor de hagiograaf iets over de investituurstrijd te zeggen. Wel is denkbaar dat Lisiardus door de erkenning van Rodolfus Viridis door Lodewijk VI in 1108 een mogelijkheid zag nu eindelijk de heiligverklaring van Arnulfus te bewerkstelligen.

De vredesmissie van Arnulfus naar Rijssel wordt in de vita alleen belicht tegen de achtergrond van een samenzwering tegen de Vlaamse graaf. Aan de strijd rond de bisschopszetel in Terwaan, die de aanleiding tot het conflict vormde of op zijn minst daarvan deel uitmaakte, wordt geen enkele aandacht besteed. Op de perikelen rond de bisschopszetel van Soissons na Arnulfus' vredesmissie in Vlaanderen, geeft Lisiardus als commentaar dat koning Philips op sommige punten laakbaar handelde en dat er met volstreekte willekeur abten en bisschoppen werden benoemd (XLIX). Lisiardus keurt niet af dat de koning zich daarmee bemoeide, maar heeft wel kritiek op de manier waarop hij dat deed. De enige conclusie die we uit dit alles kunnen trekken, is dat Lisiardus als hagiograaf weinig belang hechtte aan de investituurstrijd. Verkiezingen voor een kerkelijk ambt,

⁷⁹⁸ Guibert van Nogent, *De vita sua* I,11, ed. Labande, 64-65.

⁷⁹⁹ Guibert van Nogent, *De vita sua*, III,3, ed. Labande, 273-275; Becker, *Studien*, 73; vgl. Williams, 'Archbishop Manasses', 807, die meent dat de kwestie met Helinand na de eerdere afzetting van Manasses in 1077 heeft gespeeld.

⁸⁰⁰ *Gallia Christiana* IX, 75; vgl. Fliche, *Le règne*, 421: pas vanaf 1085.

⁸⁰¹ Fliche, *Le règne*, 448-449.

⁸⁰² Imbart de la Tour, *Les élections*, 444; Fliche, *Le règne*, 448-449; Luchaire, *Louis VI Le Gros*, nr. 57 en 60: de verzoening vond plaats op 25 december 1108; Becker, *Studien*, 123-126.

die in strijd met het kanoniek recht en door simonie tot stand waren gekomen, leverden slechte functionarissen, die vervangen moesten worden. Lekeninvestituur stelt Lisiardus echter niet ter discussie. Daaruit blijkt dat hij niet tot het kamp van de radicale hervormers behoorde, maar dat hij zich zal hebben geschaard achter de door Ivo van Chartres gepropageerde visie op de verhouding tussen Kerk en Staat, een visie die onder Lodewijk VI vorm kreeg. Dat verklaart ook zijn bewondering voor Reynaldus, de voorganger van Arnulfus als abt van Saint-Médard, hoewel deze door de koning was benoemd en tot tweemaal toe op beschuldiging van simonie werd geëxcommuniceerd⁸⁰³.

Waarschijnlijk kunnen we van Lisiardus niet anders verwachten. Als zoon van Adam de Rijke, heer van Nantheuil-le-Haudouin en kastelein van Crépy-en-Valois, was hij, als gezegd, vermoedelijk een afstammeling van Tedbald van Nantheuil-le-Haudouin, een broer van Raoul van Valois⁸⁰⁴. Het kasteel in Crépy-en-Valois behoorde inmiddels toe aan Hugo van Vermandois, de broer van koning Philips I⁸⁰⁵ en de familie van Lisiardus had ongetwijfeld nauwe banden met het koningshuis. Bovendien behoorde hij tot die adellijke kringen, waaruit de Franse koning zo graag putte voor zijn bisschoppen en andere functionarissen. Lisiardus zal dus op de gebruikelijke wijze door Philips I met het episcopaat zijn bekleed.

Godsvrede- en communale beweging

Wanneer Arnulfus van Soissons niet als slachtoffer van de investituurstrijd een de gemeenschap aansprekende heilige was, waar ging het dan om? Het antwoord is duidelijk. Het ging om de vrede. In het vorige hoofdstuk is de ontwikkeling van de godsvredeweging globaal uit de doeken gedaan. We hebben gezien dat de Kerk de leiding had genomen in het streven naar herstel van de door God gewenste orde, waarbij het handhaven van recht en vrede voorop stond. Aanvankelijk ging het om praktische regelingen tussen bisschoppen en edelen, die in de eerste helft van de elfde eeuw op plechtige bijeenkomsten werden vastgelegd. In de loop van de elfde eeuw wierp de Kerk zich steeds meer op als de beschermster van de zwakken en raakten de godsvrede en hervormingsideeën met elkaar verstrengeld. Wereldlijke heren stelden zich borg voor het handhaven van de vrede en zetten de kerkelijke sancties kracht bij. Hun aandeel werd steeds groter en zou uiteindelijk dat van de Kerk gaan overvleugelen. Daarmee werd de godsvrede bijvoorbeeld in Vlaanderen tot een grafelijke vrede. In de laatste jaren van de elfde eeuw en in de twaalfde eeuw was er opnieuw een groot aantal bijeenkomsten waar vredesovereenkomsten werden aangegaan die van grote invloed zouden worden.

In 1093 werd op het concilie van Soissons voor de hele kerkprovincie Reims de godsvrede afgekondigd door de aartsbisschop van Reims en zijn suffragaanbisschoppen. Graaf Robrecht II

⁸⁰³ Zie p. 142.

⁸⁰⁴ Bur, *La formation*, 213 en 210, tabel 20.

⁸⁰⁵ Fliche, *Le règne*, 98-99.

van Vlaanderen was daarbij aanwezig en stelde zich garant voor de inachtneming daarvan in het hele gebied dat onder zijn gezag viel. In 1099 nodigde de graaf de aartsbisschop uit zo'n bijeenkomst in Saint-Omer te houden en in 1111 organiseerde hij er zelf een voor zijn vazallen, waarmee de grafelijke vrede een voldongen feit was⁸⁰⁶. Op het concilie van Clermont (1095) had paus Urbanus II de vredesovereenkomsten bevestigd van alle daar vertegenwoordigde bisdommen. In Vlaanderen werd de vrede tijdens de afwezigheid van graaf Robrecht II gehandhaafd door Bertulf, proost van het Sint-Donaaskapittel in Brugge. Toen daar in 1096 de gewelddadigheden waren losgebarsten, gaf deze volgens het mirakelboek van Sint-Donaas opdracht de relieken van deze heilige buiten de kerk te brengen. Een grote menigte verzamelde zich en hoorde een preek over de vrede aan. Daarna werd een zoen gesloten⁸⁰⁷. Bertulf was in die tijd niet alleen proost van het Sint-Donaaskapittel in Brugge, maar tevens kanselier van Vlaanderen⁸⁰⁸. We mogen dus aannemen dat hij niet zozeer vanuit zijn kerkelijke functie handelde, maar als de zaakwaarnemer van de graaf. Hij was per slot van rekening geen bisschop en had als proost geen sancties. In die tijd had in Vlaanderen, waar Kerk en Staat nauw samenwerkten, de wereldlijke macht al een groot aandeel, zo niet de leiding in de godsvredeweging. In 1111 vernieuwde graaf Robrecht II het vredesverdrag en verbond daaraan de bepaling dat moord en diefstal met lijfstraffen in plaats van boetes bestraft zouden worden⁸⁰⁹. Het recht om geweld uit te oefenen werd daarmee steeds meer het alleenrecht van de graaf. Zijn opvolger Boudewijn VII (1111-1119) verkondigde in 1114 opnieuw de vrede⁸¹⁰. De eerder genoemde opstand, die zijn moeder Clementia veroorzaakte, zal daartoe de aanleiding zijn geweest. Op verschillende concilies werd de vrede hernieuwd, bijvoorbeeld in Soissons (1105) en Reims (1119)⁸¹¹.

De wens om het geweld aan banden te leggen en recht en vrede te handhaven was zozeer gemeengoed geworden, dat ook andere bevolkingsgroepen dan de geestelijkheid en de adel initiatieven daartoe namen. In Le Mans kwam de bevolking in 1069 in opstand tegen de Normandische overheersing. De leider die men zich gekozen had, Azzo van Este, een Italiaanse markies, slaagde er echter niet in zijn gezag te vestigen en ging terug naar Italië. Hij liet zijn vrouw en zoon achter onder voogdij van Geoffroi van Mayenne. Toen deze de lege schatkist van de stad probeerde te vullen door belastingen te heffen, sloeg de vlam in de pan. In 1070 zwoer het volk een gemeenschappelijk eed en noemde dit eedverbond een commune. Er werd een gewapende macht gevormd en een opstand volgde. De commune werd gesteund door de bisschop en de

⁸⁰⁶ Strubbe, 'La paix', 500; Vermeesch, *Essai*, 57-69.

⁸⁰⁷ *Liber miraculorum S. Donatiani Brugensibus*, MGH SS XV.II, 858; Hoffmann, *Gottesfriede*, 150.

⁸⁰⁸ De Hemptinne, *NAGN* 2, 377; Nicholas, *Medieval Flanders*, 62.

⁸⁰⁹ Hoffmann, *Gottesfriede*, 151; Bonnaud-Delamare, 'Les Institutions', 194.

⁸¹⁰ Hoffmann, *Gottesfriede*, 153.

⁸¹¹ Bonnaud-Delamare, 'Les Institutions', 200.

geestelijkheid, zodat onder het mom van de godsvrede het volk gewapenderhand de door hem gewenste orde probeerde af te dwingen. Natuurlijk was het volk niet tegen de edelen opgewassen en dolf het het onderspit. De bisschop werd gezien als de leider van de opstand en gevangen genomen⁸¹². In Beauvais bestond in 1099 eveneens een commune en in 1108 werd deze door bisschop Baldericus erkend, met de gebruikelijke kerkelijke sancties gewaarborgd en op zijn verzoek ook door koning Lodewijk VI bezegeld⁸¹³.

In eerste instantie stelde de bisschop zich op als de beschermer van de rechten van de bevolking. Dikwijls was het echter juist de bisschop, die in de ogen van het volk de vrede bedreigde of het recht aantastte. In vele steden oefende de bisschop immers tevens de wereldlijke macht uit. In Kamerijk was dat ook het geval en kwam het in 1077 tot de vorming van een commune. De aanleiding daartoe is niet bekend. Het was al lange tijd onrustig in Kamerijk. Al eerder is vermeld dat tijdens het episcopaat van Gerard II (1077-1092) de prediker Ramihrdus, die bij het volk grote populariteit genoot, in het bisdom rond trok. Ramihrdus was zeer radicaal en weigerde bijvoorbeeld de heilige communie uit handen van de bisschop te ontvangen, omdat volgens hem de bisschop en de hele geestelijkheid door simonie bezoedeld waren. Zijn houding zette kwaad bloed en enkele overijverige dienaren van de bisschop sloten hem op in een schuur, die ze in brand staken⁸¹⁴. Velen vereerden hem sindsdien als een heilige. De bisschop werd door paus Gregorius VII voor deze moordpartij ter verantwoording geroepen en geëxcommuniceerd, ook al omdat Gerard het episcopaat uit handen van de Duitse koning Hendrik IV, niet alleen een leek, maar nog geëxcommuniceerd ook, had ontvangen. De bevolking van Kamerijk vormde een commune en weigerde de bisschop de toegang tot de stad als hij niet hun eedverbond zou erkennen. De bisschop wist zich, waarschijnlijk met hulp van de graaf van Henegouwen, al of niet onder valse voorwendselen een toegang tot de stad te verschaffen en de commune uiteen te slaan. Deze poging mislukte dus⁸¹⁵. De graaf van Vlaanderen, Robrecht de Fries, zorgde voor de nodige onrust in Kamerijk, omdat hij altijd bereid was de tegenstanders van de Duitse koning en zijn bisschop te steunen. In 1092 koos hij de kant van de pauselijke kandidaat, Manasses, tegenover de kandidaat van de koning, Gaucher. In de stad heerste tweespalt. Het volk stond aan de kant van Manasses, terwijl de geestelijkheid eerst een zekere Mascelinus, maar tenslotte Gaucher verkoos. Manasses werd door de aartsbisschop van Reims gewijd, maar hij kon zich zonder de steun van de keizer niet staande houden en verruilde in 1103 de zetel van Kamerijk voor die van Soissons. Uit vrees voor de Vlaamse graaf erkende bisschop Gaucher vervolgens de commune, die hij echter in 1107 met geweld uitschakelde⁸¹⁶. De communale beweging vertoonde zekere overeenkomsten

⁸¹² Latouche, 'La Commune', 378; Vermeesch, *Essai*, 81-88; Schulz, *Kommunale Aufstände*, 55.

⁸¹³ Vermeesch, *Essai*, 105-108.

⁸¹⁴ Dereine, 'Les prédicateurs', 172-173; zie ook p. 137.

⁸¹⁵ Vermeesch, *Essai*, 88-94; Schulz, *Kommunale Aufstände*, 56-58.

⁸¹⁶ Vermeesch, *Essai*, 97-98; Schulz, *Kommunale Aufstände*, 59; Kaiser, *Bischofsherrschaft*, 597.

met de godsvredeweging doordat de handhaving van recht en vrede een van haar belangrijkste doelen was. Bij een gemeenschappelijke tegenstander konden beide bewegingen samengaan. Door de wereldlijke macht van de bisschoppen en de onrust die de investituurstrijd en andere kerkelijke misstanden met zich meebrachten, kwam de communale beweging in veel steden tegenover de Kerk te staan.

Manasses (1103-1108) was als bisschop van Soissons de voorganger van Lisiardus, die in die tijd nog proost van de kathedraal daar was⁸¹⁷. Manasses was een broer van graaf Jan van Soissons en als we abt Guibert van Nogent moeten geloven, leefden beide broers voortdurend op voet van oorlog. Een oorzaak daarvan zou kunnen zijn dat Manasses als mede-erfgenaam rechten op het graafschap kon doen gelden⁸¹⁸. Maar ook de levensstijl van graaf Jan moet Manasses een doorn in het oog zijn geweest. Volgens Guibert ging de graaf uitsluitend met Kerst en met Pasen naar de kerk en dan nog alleen om naar mooie vrouwen te kunnen kijken. Bovendien hield hij ketters de hand boven het hoofd. De leiders van deze ketters, de gebroeders Clemens en Everard uit Bucy-le-Long, zo'n drie kilometer ten noordoosten van Soissons, werden voor bisschop Lisiardus gedaagd, die hen, nadat ook abt Guibert ze had ondervraagd, aan de waterproef onderwierp. Ze werden veroordeeld en gevangen gezet. Vervolgens waren, zo vertelt Guibert, bisschop Lisiardus en de abt naar het concilie gegaan, dat in Beauvais gehouden werd (1114), om met de daar aanwezige bisschoppen te overleggen wat er verder moest gebeuren. Het volk wachtte de uitslag van dat beraad niet af, sleurde de ketters uit de gevangenis en zette ze buiten de stad op de brandstapel⁸¹⁹. Het volk stond kennelijk niet aan de kant van de graaf. Bekend is dat koning Lodewijk VI de Dikke (1108-1137) de commune van Soissons een vredescharter heeft geschonken of daarmee een eerder uitgevaardigde acte heeft bevestigd. De tekst is overgeleverd in een oorkonde, die koning Philips-Augustus in 1181 uitvaardigde ter bevestiging van deze acte⁸²⁰. Mogelijk is dat rond 1116 gebeurd op verzoek van bisschop Lisiardus⁸²¹.

Lisiardus kende de communale beweging niet alleen uit de ervaringen van zijn voorganger, bisschop Manasses, in Kamerijk. In het naburige Laon had de commune zich in 1112 tegen bisschop Gaudry gekeerd en hem vermoord. Zij was twee jaar tevoren opgericht door de geestelijkheid en aanzienlijken van de stad om de orde en veiligheid te herstellen. Aanvankelijk had de bisschop haar, tegen betaling, erkend, maar in 1112 probeerde hij gebruik te maken van de aanwezigheid van de koning in de stad om de commune te vernietigen. Dat liep uit op een

⁸¹⁷ *Gallia Christiana IX*, 354-355.

⁸¹⁸ Kaiser, *Bischofsherrschaft*, 597.

⁸¹⁹ Guibert van Nogent, *De vita sua* III.16, ed. Labande, 424-435.

⁸²⁰ Bourgin, *La commune*, 420-428.

⁸²¹ *Ibidem*, 79-83; Kaiser, *Bischofsherrschaft*, 597-598.

bloedbad, zoals we bij Guibert van Nogent kunnen lezen⁸²². Niet lang daarna werd in Amiens een commune gevormd door het volk, dat werd gesteund door de bisschop en de geestelijkheid. Deze richtte zich tegen de graaf van Amiens, die zijn rechten te buiten zou zijn gegaan. Bisschop Geoffroy, een heilig man, bleek bij de strijd die volgde van weinig nut. Hij deed afstand van zijn zetel en nam de wijk. De koning greep in en herstelde de rust na een beleg van twee jaar in 1116/17. Bisschop Geoffroy stierf op 18 november 1116 in Soissons, nadat Lisiardus hem de sacramenten der stervenden had toegediend⁸²³. De godsvredebeweging en de communale beweging kwamen uit hetzelfde gedachtengoed voort en waren gericht op het behoud van recht en vrede. Beide waren zeer actueel in de tijd waarin Lisiardus aan de *Vita Arnulfi* werkte. In de eerste fase overheerste misschien de godsvredebeweging en in de tweede fase, tijdens zijn episcopaat, de communale beweging. Vooral in de vredesactiviteiten van Arnulfus ligt de verklaring voor zijn streven naar de heiligverklaring van zijn voorganger.

Arnulfus, de vredestichter

In de *vita brevior* wordt heel het leven van Arnulfus in het teken van de vrede gesteld. In een visioen werd zijn geboorte aangekondigd als om de plaats in te nemen van zijn broer, die als hij was blijven leven een geweldpleger zou zijn geweest (I). Als ridder had hij door vertoon van buitengewone kracht een einde gemaakt aan het lichtzinnige spel van rivaliserende ridders en zo een uitbarsting van geweld, waar het maar al te vaak op uitliep, voorkomen (III). Door het ridderleven af te zweren en in Saint-Médard in te treden, koos hij voor vrede in plaats van geweld. Dat kwam niet alleen zijn eigen zieleheil ten goede, maar diende bovendien het algemeen belang. Zowel tijdens zijn abbatiaat als tijdens zijn kluizenaarsleven bracht hij ridders tot inkeer, waardoor ze van plundersers tot beschermers van de kerkelijke goederen en van vrouwen en wezen werden (XI, XIV, XX, XXIV, XXXVIII). Hij weigerde de koning de krijgsdienst te verlenen, waartoe hij als abt van Saint-Médard verplicht was. Liever dan te vechten legde hij zijn functie neer en werd kluizenaar (XVII). Daarmee stelde hij zijn idealen boven gehoorzaamheid aan zijn leenheer en bewees zijn onafhankelijkheid van de koning⁸²⁴. Toen Gervais, de broer van de afgezette bisschop Ursio, Arnulfus niet toestond Soissons binnen te gaan om de bisschopszetel in bezit te nemen, ging hij de strijd niet aan. Hij deed één poging om niet de schijn te wekken dat hij niet wilde gehoorzamen aan zijn pauselijke opdracht. De tegenstand die Gervais bood, was voor hem voldoende om rechtsomkeert te maken vanuit de gedachte dat niet de zetel de bisschop, maar de bisschop de zetel maakt (XXXI). In zijn functie als bisschop werd hij door de paus naar Vlaande-

⁸²² Guibert van Nogent, *De vita sua* III.7-9, ed. Labande, 316-357; Vermeesch, *Essai*, 108-113; Schulz, *Kommunale Aufstände*, 60-65.

⁸²³ Guibert van Nogent, *De vita sua* III.14, ed. Labande, 400-417; Bourgin, *La commune*, 86; Vermeesch, *Essai*, 113-116.

⁸²⁴ Zie p. 147.

ren gestuurd om er de godsvrede te verbreiden (XXXV). Volgens de opvattingen van die tijd was het een taak van de Kerk om toe te zien op het herstel en behoud van recht en vrede. Deze taak rustte vooral op de schouders van de bisschoppen, die de bevoegdheid hadden de kerkelijke sancties, zoals het interdict en excommunicatie, uit te roepen. Het pauselijk gezantschap maakte het Arnulfus mogelijk zijn bevoegdheden ook buiten zijn bisdom uit te oefenen. Hij deed dat met succes (XXXVI, XL-XLI, XLIII-XLIV). De vrede werd door God vereist en diende ondermeer ter bescherming van de Kerk en de zwakkeren.

Als aalmoezenier met zijn zorg voor de armen gaf Arnulfus vorm aan idealen die met de godsvredeweging samenhangen (VI). Als abt herstelde hij de abdij Saint-Médard in haar bezittingen en vernieuwde de kloostertucht (X-XI en XVI). Daarnaast behartigde Arnulfus de belangen van vrouwen in nood en van de voor hen zo belangrijke kinderen (XIII, XIV-XV, XXIII, XXVIII, XXXVII, XXXIX, XLII). Het actieve leven dat hij als bisschop leidde, verschilde van dat van vroegere heilige bisschoppen. De werkzaamheden van Arnulfus stonden geheel in dienst van de Kerk als hoeder van de openbare orde. Hij was volgens zijn hagiograaf op geen enkele wijze betrokken bij wereldlijke, politieke activiteiten, zoals bijvoorbeeld de bisschoppen onder de Karolingers en de Duitse rijksbisschoppen⁸²⁵. Voor Lisiardus was Arnulfus een lichtend voorbeeld voor alle bisschoppen van zijn tijd en daarom moest hij door de Kerk erkend worden als heilige.

Door zijn activiteiten als vredestitcher was Arnulfus in die tijd een heilige door wie de gemeenschap zich in die tijd speciaal aangesproken voelde. Daarnaast belichaamde hij de heersende opvattingen over heiligheid. Vanzelfsprekend leidde Arnulfus ook een in de visie van de hagiograaf volmaakt christelijk leven. Zijn onthechting uitte zich in een ascetische levenswijze van waken, bidden en vasten, zijn wilsvetering in volmaakte gehoorzaamheid en nederigheid⁸²⁶. Het hoogste spirituele ideaal bereikte hij in zijn kluisenaarscel. Drie periodes in zijn leven was hij kluisenaar. De eerste periode bracht hij in stilte door buiten de abdij Saint-Médard en wijdde hij zich aan studie en ascese. De laatste periode trok hij zich in alle eenzaamheid terug om zich voor te bereiden op het hiernamaals. Deze beide periodes waren gericht op zelfheiliging en weerspiegelen het traditionele kluisenaarsideaal. De vele verwijzingen in de *Vita Arnulfi* naar Antonius en andere woestijnvaders laten zien dat dit ideaal ook nog bij Lisiardus leefde. In de periode tussen het abbatiaat en episcopaat van Arnulfus stond zijn kluisenaarschap ten dienste van de gemeenschap en beantwoordde het aan een nieuw heiligheidsideaal. Dat nieuwe ideaal sluit aan bij de actieve rol die de Kerk zichzelf vanaf de tiende eeuw heeft toebedacht bij het zoeken naar de juiste, door God gewenste orde. Volgens het beeld dat zijn hagiografen van hem geven, kan Arnulfus echter niet tot de radicale hervormers worden gerekend. Lisiardus zelf bleek op het einde van zijn leven een groot bewonderaar van Norbertus van Xanten (c.1080-1134), die rond 1121 de orde van de premonstranzers stichtte. Hij assisteerde bisschop Bartholomeus van Laon bij de

⁸²⁵ Vgl. Van 't Spijker, *Als door een speciaal stempel*, 149.

⁸²⁶ Zie voor deze deugden: *Ibidem*, 88-89 en 98-99.

wijding van de kerk van Prémontré en schonk Norbertus de kerk van Viviers⁸²⁷.

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden dat Lisiardus Arnulfus vooral vanwege zijn vredesactiviteiten als heilige beschouwde. Dat verklaart waarom hij als heilige bisschop en niet zozeer als de heilige grondlegger van het klooster Oudenburg wordt afgeschilderd. Toen Lisiardus zelf bisschop van Soissons werd, werd Arnulfus zijn ideaal. Door de canonizatie van Arnulfus wilde hij hem als de volmaakte bisschop aan zijn confraters ten voorbeeld stellen en het aanzien van zijn zetel vergroten. Zo wilde hij een bijdrage aan de vrede leveren in de turbulente wereld, waarin de godsvredeweging en de communale beweging orde probeerden te scheppen en daarmee zelf het nodige geweld ontketenden. Lisiardus was zelf niet in staat Arnulfus tot de heiligheid te verheffen, omdat de heilige bisschop nu eenmaal in het bisdom Doornik begraven lag. Zoals we hebben gezien had Baldericus, bisschop van Noyon en Doornik (1098-1113), andere zaken aan zijn hoofd en werkte ook zijn opvolger, Lambertus (1113/14-1123), niet erg mee. Een samenwerking met Hariulfus, abt van Oudenburg, lag voor de hand.

Hariulfus, abt van Oudenburg (1105-1143)

Hariulfus had als schrijver al zijn sporen verdiend. Voor zijn komst naar Oudenburg had hij een kroniek geschreven van het klooster Saint-Riquier in Ponthieu, waar hij was grootgebracht en als monnik geproft. Ook een vita van de heilige Madelgisilus en een mirakelboek van Richarius worden aan hem toegeschreven. In Oudenburg zou hij behalve de *Vita Arnulfi* nog andere geschriften hebben vervaardigd. Mogelijk heeft hij daar nog gewerkt aan een nieuwe redactie van zijn *Vita Sancti Madelgisili*⁸²⁸. Hariulfus voltooide de vita longior, een tweede redactie van de *Vita Arnulfi*, in 1114. De datering die hij aan het slot van het tweede boek geeft, vervangt de bovengenoemde verantwoording van Lisiardus. Het spreekt vanzelf dat Hariulfus zich niet op de getuigen van bisschop Lisiardus kon beroepen. Aan de andere kant kon de vermelding van zegslieden die de heilige zo na stonden, de betrouwbaarheid van de levensbeschrijving bevestigen. Misschien achtte Hariulfus de met name genoemde getuigen niet zo geschikt. Abt Arnulfus en Adzela waren familie en werden daardoor wellicht als niet voldoende onpartijdig beschouwd. De abt had natuurlijk ook niet zo'n beste beurt gemaakt met zijn poging tot reliekroef (III,III). Opmerkelijk is dat de monnik en priester Everolfus, die door de jaren heen de trouwe metgezel van Arnulfus was geweest, in de vita longior een grotere plaats krijgt toebedeeld dan in de vita brevior, zodat hij indirect toch als een belangrijke getuige kan gelden. Hariulfus verving de verantwoording van Lisiardus en besloot de vita, zoals dat past in een dergelijk geschrift, met een uitgebreide datering waarmee de historiciteit van de heilige wordt vastgelegd.

Hariulfus was niet eerder aan het schrijven van de levensbeschrijving van Arnulfus

⁸²⁷ Dormay, *Histoire*, II 152-153; Ferrant, *Vie*, 167-168 noot 2; Felten, 'Norbert von Xanten', 103, zie ook 115: Lisiardus bevestigt een schenking aan Norbertus in 1124/25.

⁸²⁸ Hariulfus, *Chronicon Centulense*, ed. Lot intr., IX-XVII.

toegekomen. Dat zegt hij tenminste in de brief die hij aan bisschop Lambertus van Noyon en Doornik stuurde ter begeleiding van de vita. Volgens die brief had Hariulfus pas sinds Lambertus de bisschopszetel bezette van zijn vijanden daarvoor voldoende rust gekregen⁸²⁹. Wie het de abt tot dan toe zo moeilijk hadden gemaakt, is niet bekend. Het kan zijn dat Hariulfus verwickeld was in de problemen die bisschop Baldericus in Doornik had. Hij kwam per slot van rekening ook uit het zuiden. Het klooster Saint-Riquier, waar hij tot zijn verkiezing tot abt in Oudenburg had vertoefd, was evenals Saint-Médard een koninklijke abdij. Hariulfus heeft door toedoen van bisschop Baldericus en Lambertus, toen nog aartsdiaken in Doornik, het abbatiaat verworven⁸³⁰. Het is echter ook denkbaar dat het klooster Oudenburg in zijn bestaan werd bedreigd. De eerste abt, Arnulfus, een neef van de heilige bisschop, was maar kort in functie geweest. Vermoedelijk kwam de kloosterstichting pas na 1090 echt van de grond en abt Arnulfus stierf uiterlijk in 1095⁸³¹. Zijn opvolger, abt Gerwinus, was een heilig man. Hij schijnt een kluizenaar in hart en nieren te zijn geweest en was er misschien niet de man naar om een beginnende kloostergemeenschap tot bloei te brengen. Na tien jaar legde Gerwinus het abbatiaat neer om weer kluizenaar te worden (1105)⁸³². Hariulfus heeft ook zijn vita geschreven, maar deze is niet bewaard gebleven.

Hariulfus had ongetwijfeld ambitieuze plannen met het klooster dat hem was toevertrouwd en zou daar zeker graag de naam van een door de Kerk erkende heilige aan verbinden. Hij had ervaring met het schrijven van heiligenlevens en onderhield goede contacten met zijn bisschop. Wat kon Lisiardus zich beter wensen? De veranderingen die Hariulfus in de vita van Lisiardus heeft aangebracht, veranderen de strekking van het levensverhaal niet wezenlijk. Arnulfus blijft op de eerste plaats een heilige bisschop. Ook voor Hariulfus zal Arnulfus als vredestitel de heiligheid hebben verdiend. We hebben gezien dat een groot deel van de wijzigingen nadere detailleringen en hagiografische en literaire aanpassingen zijn⁸³³. De belangrijkste veranderingen betreffen, zoals te verwachten is, Vlaanderen en het klooster Oudenburg. In de vita longior is de nadruk op de woestheid en gewelddadigheid van de Vlamingen groter dan in de oudste redactie van de vita. Hariulfus vergelijkt de Vlamingen met de Scythen, de barbaarse tegenstanders van de Perzische koning Darius (II,XVII). Vanzelfsprekend komen door deze geleerde topiek de vredesactiviteiten van Arnulfus beter tot hun recht, maar er kunnen nog andere motieven hebben meegepeeld. Ook Robrecht de Fries komt er in de vita longior slechter vanaf. Toen Lange Willem in Torhout de vrede had gebroken, werd volgens Lisiardus aan de graaf toegevoegd welk een grote schande hem was aangedaan, omdat iemand zo vermetel was geweest zijn vrede te schenden (XLI). Volgens Hariulfus werd hem vol minachting bericht dat iemand die niet eens zijn eigen markten

⁸²⁹ ed. Mabillon, 505-506.

⁸³⁰ Hariulfus, *Gesta*, ed. Müller, 108.

⁸³¹ Zie pp. 204-206.

⁸³² Huyghebaert, *Monasticon belge* III.1, 59.

⁸³³ Zie pp. 60-64.

kon beschermen, niets waard was (II,XVI).

Nu was Hariulfus afkomstig uit een gebied waar men bij de strijd om de opvolging in Vlaanderen in 1070-1071 de kant van de weduwe Richildis en haar zonen had gekozen. Hij was een jaar of tien toen de slag bij Kassel plaatsvond. Al meermalen is aan de orde geweest dat in Vlaanderen dreigend geweld voortdurend aanwezig was in de periode waarin Hariulfus aan de *Vita Arnulfi* werkte. In 1113 moest graaf Boudewijn VII een door toedoen van zijn moeder, gravin Clementia, uitgebroken opstand bedwingen. Zes jaar later, in 1119, stierf hij kinderloos. De door hem aangewezen opvolger, Karel de Goede, moest de grafelijke titel verdedigen tegen andere pretendenten. Clementia had ook deel in deze samenzwering, die door de nieuwe graaf werd onderdrukt. In 1121 verzoende zij zich met Karel de Goede⁸³⁴. We hebben gezien dat in deze tijd voortdurend de vraag speelde wie de meeste rechten op de Vlaamse grafelijke titel kon doen gelden. Was de verovering van Robrecht de Fries gewettigd en konden zijn nakomelingen zich als zijn rechtmatige opvolgers opwerpen⁸³⁵? Actueel werd dat met name na de moord op graaf Karel de Goede in 1127 en de daarop volgende opvolgingsstrijd. In die tijd behoorde Hariulfus tot de partij die Robrecht de Fries als een usurpator beschouwde. De abt verleende in de opvolgingsstrijd onderdak aan Willem Clito en zijn mannen. Volgens Galbert van Brugge, die Hariulfus een vroom en wijs man noemt, biechtten Willem Clito en zijn mannen bij de abt en beloofden voortaan als beschermers van de Kerk en de armen op te treden. Ze verruilden hun gewone kleren voor een linnen hemd en de wapenrok en knipten hun haren ter voorbereiding op de slag bij Akspoel⁸³⁶. Willem Clito maakte aanspraak op de grafelijke titel, omdat hij een kleinzoon was van Mathilde, de zuster van Robrecht de Fries, en Willem de Veroveraar. Zijn claim zou legitiemer zijn dan die van Diederik van de Elzas, die een kleinzoon was van de usurpator Robrecht de Fries. Hij had de steun van de Franse koning, Lodewijk VI. Willem Clito overwon weliswaar, maar stierf aan de gevolgen van de strijd⁸³⁷.

De *vita longior* is op de eerste plaats de levensbeschrijving van een heilige bisschop, een voorvechter van de godsvredebeweging en tevens de heilige stichter van het klooster Oudenburg, maar bevatte mogelijk ook een aanklacht tegen Robrecht de Fries en andere usurpatoren. Ligt bij Lisiardus de nadruk op de persoon van de heilige bisschop als vrede-stichter, Hariulfus accentueert vooral de vrede als zodanig, naast het belang van de stichting van Oudenburg en de toekomst die het klooster was voorzien en past de beschrijving van de heiligheid van Arnulfus aan de hagiografische code aan.

Besluit

⁸³⁴ De Hemptinne, *NAGN* 2, 376-377; Nicholas, *Medieval Flanders*, 58-59.

⁸³⁵ Zie pp. 119-120.

⁸³⁶ Galbert van Brugge, *De multro*, c. 114, ed. Rider, 159; trl. Demyttenaere, 231; trl. Ross, 297.

⁸³⁷ De Hemptinne, *NAGN* 2, 376-378; Nicholas, *Medieval Flanders*, 64-66.

Geconcludeerd kan worden dat Lisiardus en Hariulfus beiden in hun streven naar de heiligverklaring van Arnulfus groot belang hechtten aan diens vredesactiviteiten. Natuurlijk zagen zij hem als de voorbeeldige abt en bisschop, en de respect afdwingende stichter en beschermer van de abdij Oudenburg. Beide hagiografen kenden de heilige bisschop een functie toe in de tijd waarin zij leefden. Lisiardus wilde Arnulfus als een bisschop met een ideale taakopvatting afschilderen en hem de Kerk ten voorbeeld stellen. Hij had de heilige persoonlijk gekend en ongetwijfeld grote bewondering voor deze bijzondere man opgevat. Hariulfus wilde het aanzien vergroten van het klooster Oudenburg als de stichting van een grote heilige, die bovendien daar zijn laatste rustplaats had gevonden. Het spreekt vanzelf dat hij meer aandacht aan de kloosterstichting besteedde dan Lisiardus. Daarnaast wilde hij de Vlamingen tot de orde roepen met behulp van het beeld van hun heilige landgenoot, wiens hele leven in het teken van de vrede had gestaan.

Noch Lisiardus, noch Hariulfus waren radikale hervormers. De belangstelling van Lisiardus voor Norbertus van Xanten kan erop wijzen dat zijn sympathie voor de nieuwe idealen in zijn laatste levensjaren was toegenomen. Van Hariulfus is wel gezegd dat zijn denkwijze zoals die uit zijn geschriften blijkt, zeer ouderwets was⁸³⁸. Daarbij moet worden opgemerkt dat zowel zijn kroniek van Saint-Riquier als zijn redactie van de *Vita Arnulfi* grotendeels stilistische bewerkingen van bestaande teksten zijn en het aantal inhoudelijke toevoegingen klein is. Pas na zorgvuldig onderzoek van de wijzigingen en aanvullingen die hij heeft aangebracht, kan een uitspraak over zijn denkwereld worden gedaan. Mocht daarbij blijken dat Hariulfus inderdaad meer nadruk legt op de oude monastieke deugden dan andere hagiografen uit zijn tijd, dan blijft de vraag of dat voortkwam uit zijn ouderwetse opvattingen of uit de positie waarin hij schreef. Hij was per slot van rekening abt.

Lisiardus en Hariulfus toonden weinig interesse in de investituurstrijd. Beiden waren door hun achtergrond trouw aan de Franse koning. Lisiardus zal samenwerking met Hariulfus hebben gezocht. Niet alleen was de abt vaardiger met de pen, maar hij kon ook aanvullende informatie vergaren. Lisiardus beschikte over zijn eigen ervaringen en bezat als bisschop het nodige gezag. Hun samenwerking kwam voort uit een gemeenschappelijk belang en was er op gericht om de kans op het tot stand komen van de heiligverklaring van Arnulfus te vergroten. Dat deze procedure zo moeizaam verliep, moet verklaard worden uit de moeilijkheden die bisschop Baldericus van Noyon en Doornik en zijn opvolger Lambertus in het bisdom Doornik ondervonden en de mogelijk slechte verhouding tussen Lambertus en de familie van de heilige, de heren van Oudenaarde.

⁸³⁸ Hourlier, 'La Spiritualité', 19-20; vgl. echter Van 't Spijker, *Als door een speciaal stempel*, 155, die meent dat ook in de werken van Hariulf het nieuwe heiligheidsideaal, waarbij de heilige niet alleen zelfheiliging nastreeft, maar bovendien de zorg voor de gemeenschap tot zijn taak rekent, te vinden is.